

УДК 343.985:339.37

DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-1-10>**Осмолян В.А.**

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права
Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9389-5581>

Vitaliy Osmolian

Khmelnitskyi Cooperative Trade and Economic Institute

Домбровська О.М.

старший викладач кафедри права
Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту

Olena Dombrovskaya

Khmelnitskyi Cooperative Trade and Economic Institute

ПРАВОВА ОЦІНКА ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИТУАЦІЙ ЯК СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДЛЯ РОЗВИТКУ І ПОКРАЩЕННЯ ВЛАСНОГО БІЗНЕСУ

LEGAL ASSESSMENT OF TRADE AND ECONOMIC SITUATIONS AS A MODERN APPROACH TO THE DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF ONE'S OWN BUSINESS

Анотація. Автори статті наводять торговельно-економічні ситуації (приклади) з життя, надають власну правову оцінку останнім, намічають підхід для їх вирішення як спосіб розвитку та покращення власного бізнесу в світлі правової та економічної реформи в Україні. Розглядаються особливості у правовій оцінці торговельно-економічних ситуацій власником (або керівником) закладу торгівлі, а також слідчим (детективом) при проведенні досудового розслідування кримінальних проваджень вказаної категорії. Надається на розгляд та обговорення загалу власна (авторська) методологія вирішення ряду проблемних ситуацій, які можуть виникнути під час здійснення підприємницької та торговельної діяльності, та, у зв'язку із цим, наводяться правові бачення у деталізації з'ясування всіх обставин події. Авторами визначено та надано власний перелік правових позицій і техніка можливого протистояння процесуально-правовим прийомам та хитроцям недобросовісних працівників закладу торгівлі.

Ключові слова: бізнес, детектив, економіка, етапи, ситуація, слідчий, тактика, торгівля, кримінальний процес, кримінальне провадження, правоохоронні органи.

Abstract. The authors of the article cite trade and economic situations (examples) from life, provide their own legal assessment of the latter; outline an approach to their solution as a way of developing and improving their own business in the light of legal and economic reform in Ukraine. Peculiarities in the legal assessment of trade and economic situations by the owner (or manager) of a trade establishment, as well as by an investigator (detective) in conducting a pre-trial investigation of criminal proceedings of the specified category are considered. An own (author's) methodology for solving a number of problematic situations that may arise during the implementation of entrepreneurial and trade activities is provided for consideration and discussion in general. For example, in the case of establishing the fact of embezzlement by using the difference in prices and drawing up forged documents for revaluation of goods; in the event that the owner (manager) of a store, supermarket, outlet discovers the facts of sales by sellers, trade managers of unaccounted for goods; when establishing the facts of embezzlement by employees of a store, outlet, supermarket. In connection with this, legal visions are provided in detailing the clarification of all the circumstances of the event. The need for effective cooperation between law enforcement officers and specialists in the field of economics is substantiated in order to qualitatively and objectively perform the tasks of criminal proceedings, comply with the general principles of the criminal process and improve the innovative policy of Ukraine in general. The authors defined and provided their own list of legal positions and the technique of possible opposition to procedural and legal techniques and tricks of unscrupulous employees of the trade establishment. The significance and evaluation of these short stories in the system of law and economy as a whole is revealed. Conclusions were made and recommendations were given regarding the coordinated application of the norms of the current legislation in the practical activities of the investigator, detective and owner of the trade establishment. Attention was drawn to the need for further scientific cooperation of scientists, specialists in the field of material, procedural law and economic sciences.

Keywords: business, detective, economy, stages, situation, investigator, tactics, trade, criminal process, criminal proceedings, law enforcement agencies.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій. Діяльність з розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень у сфері «торговельно-економічної діяльності» пов'язана з вирішенням завдань, що вимагають знання

не тільки криміналістики, кримінального права та процесу, але й торгівлі та економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням економічних закономірностей, що лежать в основі торговельної справи, та розробкою тактичних реко-

мендацій, що використовуються у боротьбі зі злочинністю на вказаному напрямку суспільного життя нашої країни, займаються криміналістика та економічні науки. Проведений аналіз науково-теоретичної літератури показав, що вчені та практики (Тацій В.Я., Тертишник В.М., Погорецький М.А., Удалова Л.Д., Цимбал П.В. та ін.) неодноразово досліджували питання процесуально-правової діяльності працівників органів досудового розслідування в цілому та їх окремі аспекти зокрема. Проте розгляд правової оцінки торговельно-економічних ситуацій, як сучасного підходу для розвитку і покращення власного бізнесу, вимагає свого детального дослідження та аналізу, оскільки цей вид службової діяльності не уявляється можливим без суворого дотримання норм Конституції України та процедури законності. В цьому і полягає **актуальність** проблеми.

Мета статті – розглянути окремі науково-практичні питання вирішення проблемних ситуацій у випадку встановлення власником закладу торгівлі фактів розкрадання товарів, матеріальних цінностей та привласнення коштів зі сторони працівників цього закладу на підставі власного практичного досвіду у розслідуванні справ вказаної категорії; розкрити авторську позицію у тлумаченні науково-теоретичних питань щодо правової оцінки торговельно-економічних ситуацій, як сучасного підходу для розвитку і покращення власного бізнесу, а також окреслити правове вирішення питань, що виникають у практичній діяльності власників малого та середнього бізнесу, працівників органів досудового розслідування, експертів, криміналістів, маркетологів та менеджерів, для якісного та об'єктивного виконання завдань кримінального провадження, дотриманні законності при встановленні обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та, як наслідок, – покращити інноваційно-правову та економічну політику України взагалі.

Виклад основного матеріалу. У 2022 році виповнилось сто років від заснування споживчої кооперації України [1], яка стала своєрідним трампліном для формування та розвитку приватного бізнесу на теренах сучасної України, та, як наслідок, для економічного зростання добробуту нашої держави. Проте, бізнес відносини, як і будь-які правовідносини, повинні базуватись на верховенстві норм закону та права, як того вимагають не лише Конституція України [2], але й всі кодифіковані збірники законів, зокрема: Кримінальний кодекс України [3], Цивільний кодекс України [4], Кодекс законів про працю України [5] та ін., а тому саме правова оцінка торговельно-економічних питань буде виступати невід'ємною складовою розвитку та покращення власного бізнесу будь-якого підприємця України.

У бізнесі, як і у будь-яких правовідносинах між сторонами можуть виникати не лише торговельно-економічні питання, але й кримінально-правові, які теж потребуватимуть свого вирішення у рамках правового поля. Тому нами запропоновано власна (авторська) оцінка певних «життєвих» ситуацій, які можуть бути вирішені за допомогою норм діючого кримінального та кримінального процесуального права, зокрема, у випадку причетності працівників закладу торгівлі до кримінальних правопорушень, пов'язаних із діяльністю останнього.

Так, при здійсненні торговельно-економічних операцій працівниками супермаркету, магазину, торговельної точки може здійснюватися розкрадання товарів, матеріальних цінностей та привласнення коштів. Зокрема, розкрадання, як зазначає практика у виявленні та розслідуванні правопорушень зазначеної спрямованості, може здійснюватись такими способами:

– привласнення та розтрата коштів або товарно-матеріальних цінностей без вуалювання недостачі, що утворилася внаслідок розкрадання;

– присвоєння та розтрата коштів або товарно-матеріальних цінностей з подальшим приховуванням нестач за допомогою різноманітних комбінацій при інвентаризаціях: приписки до інвентаризаційних відомостей; пред'явленням особам, які провадять інвентаризацію, фальсифікованих товарів; використанні їх недосвідченості; дача їм хабарів; тимчасове внесення на період інвентаризації грошей до каси; пред'явлення підроблених збережених розписок про здачу товару на тимчасове зберігання у будь-яку організацію; штучне зменшення книжкового залишку цінностей за рахунок списання товарів у витрату за безтоварними накладними на повернення товару на базу або «перекидання» товарів в інші торгуючі точки або шляхом несвочасного оприбуткування товарів, що надійшли.

– створення неврахованих надлишків грошей та товарів з подальшим їх розкраданням. Невраховані надлишки товарів створюються за рахунок: неоприбуткування товарів, що надійшли; завищення ціни товару, обв'язування, обмірювання та інших форм обману покупця; списання товарів за підробленими актами на псування, бій, уцінку товарів та інші втрати; включення до накладних при відпуску продуктів вартості тари, у той час як вона входить у вартість товару; реалізації неврахованих товарів, що надходять від промислових підприємств, фермерських господарств та приватних осіб, та одержання певного відсотка виручки; складання безтоварних накладних за змовою працівників баз, складів із працівниками роздрібною торгівлі, а останніх за змовою з підприємствами, установами, організаціями на відпуск їм товарів з подальшим вилученням та присвоєнням даних товарів або їх вартості з виручки закладу торгівлі;

– присвоєння грошових коштів або товарно-матеріальних цінностей та приховування розкрадання підробленими документами (фальшиво переоцінюються товари, фактично вже продані, а різниця в їхній вартості вилучається та присвоюється, в актах на переоцінку завищується кількість переоцінених товарів, складається підроблений акт на уцінку продуктів, у тому числі прийнятих на продаж на підприємницьких засадах); використовуючи різницю у цінах між оптовими та роздрібними товарами, на товари широкого ужитку, на товари одного й того ж найменування залежно від сорту, виробника, артикулу, від сезону та ін.

Так, при встановленні фактів присвоєння працівниками магазину, торговельної точки, супермаркету коштів закладу торгівлі або товарно-матеріальних цінностей власнику магазину (керуючому) ми рекомендуємо виявити та проаналізувати такі питання: чи мав місце насправді факт недостачі; який її розмір та час утворення; яка причина недостачі – була вона результатом розкрадання або наслідком інших причин; за допомогою яких прийомів ховалася нестача; хто з

матеріально відповідальних та посадових осіб відповідальний за виявлену нестачу і яка їхня роль у цьому, чому своєчасно нестача не була розкрита і хто несе за це відповідальність; які обставини сприяли скоєнню та прихованню нестачі.

Щоб отримати відповіді на перелічені питання, рекомендується провести такі дії та заходи:

а) детально опитати матеріально відповідальну особу;

б) опитати членів сформованої власником інвентаризаційної комісії, ревізорів, працівників бухгалтерії, які здійснюють облік, осіб, які беруть участь у складанні актів на списання товарів у витрату (на бій, псування, природне зменшення і т.д.);

в) оглянути документи, що оформляють надходження, витрати, «перекидання», перевезення та списання товарно-матеріальних цінностей та коштів, інвентаризаційні відомості, товарні та касові звіти магазину, торговельної точки, супермаркету з метою виявлення відступів від порядку заповнення документів, підробок, підчисток, виправлень та підроблених документів;

г) зіставити документи зазначеного закладу торгівлі з документами постачальників, одержувачів товарів (підприємства, складу, бази), банку, який обслуговує вказану особу, документів, які оформлюють та засвідчують відповідну торговельну операцію, і пов'язані з нею документальні процеси для виявлення інших завуальованих кримінальних протиправних операцій, скоєних шляхом неправильних бухгалтерських проводок, перерахувань, виписки безтоварних накладних;

г) поспілкуватися зі свідками, які мають відношення до складання досліджуваних документів або до здійснення операцій, відображених у них та можуть дати уявлення про спосіб життя запідозрених осіб, їх злочинні зв'язки (сусідів по квартирі, колег по роботі);

д) оглянути комори, підсобні приміщення закладу торгівлі, де зберігаються товари, для перевірки пояснень запідозрених осіб про те, що нестача є наслідком неналежного зберігання товарно-матеріальних цінностей;

е) у разі підтвердження фактів привласнення коштів та товарно-матеріальних цінностей звернутися до правоохоронних органів для відкриття кримінального провадження та з клопотанням про проведення як особистого обшуку осіб, які причетні до кримінально протиправного діяння, так і за місцем проживання та роботи підозрюваних осіб з метою відшукування цінностей, нажитих кримінально протиправним шляхом, грошей, викраденого майна, документів, чорнових записів, листування, які можуть свідчити про те, що нестача є наслідком скоєння ними розкрадання та привласнення;

є) після відкриття кримінального провадження (кримінальної справи) звернутися до слідчого (детектива) з клопотанням про призначення судово-бухгалтерської експертизи з метою встановлення обсягу матеріальних збитків, розподілу матеріальної відповідальності між підозрюваними особами;

ж) клопотати перед правоохоронцями про призначення у разі потреби товарознавчої експертизи для виявлення розмірів втрат, природних втрат товарів, псування товарів тощо.

У разі виявлення власником (керуючим) магазину, супермаркету, торговельної точки фактів реалізації продавцями, менеджерами з торгівлі необлікованих

товарів, йому слід з'ясувати такі питання, що мають, на нашу думку, суттєве юридичне та торговельно-економічне значення: чи надходили і чи реалізовувалися в закладі торгівлі необліковані товари та які саме; звідки надходили необліковані товари; яким транспортом вони доставлялися; як приховувалася по документації доставка необлікованих товарів; протягом якого періоду часу вони реалізовувалися; як вилучалася готівка, отримана від реалізації необлікованого товару; на яку суму було реалізовано товару; як розподілялися між учасниками розкрадання суми викраденого; які обставини сприяли реалізації необлікованого товару.

Для отримання відповіді на ці питання ми рекомендуємо власнику, керуючому магазину провести наступні управлінські дії:

– огляд товару, його маркування для встановлення підприємства, яке виготовляло ці вироби, у тих випадках, коли невідомо, кому належить виявлений необлікований товар;

– здійснити взаємозвірку документів на відпустку певного виду товарів з підприємства (фірми, фермерського господарства) до його магазину (довірності, рахунки, пропуски, товарно-транспортні накладні тощо) з метою з'ясування, чи немає в закладі торгівлі надлишків подібної продукції та чи оприбутковувалася вся кількість відпущених товарів у магазині;

– провести огляд документів, пов'язаних з відпусткою продукції, її транспортуванням, оприбуткуванням товару в магазині, супермаркеті для виявлення зміни тексту, підчистки, заміни справжніх документів підробленими та встановлення відхилення від порядку заповнення бланків документів, які можуть бути допущені для приховання надходження та реалізації необлікованого товару;

– здійснити огляд та аналіз однотипних записів про одержувані закладом торгівлі товарів у документах, що відображають їх відпуск в товарно-транспортній накладній, книгу реєстрації перепусток, письмовому розпорядженні про відпуск продукції, довірності, книгу зважування вантажів на вагах, шляхові листі, рахунку на оплату за продукцію, яка поставляється, що дозволяє встановити розбіжності, які свідчать про доставку необлікованої продукції до закладу торгівлі у певній кількості;

– провести опитування осіб, які брали участь в оформленні зазначених документів щодо обставин їх складання;

– оглянути та проаналізувати документи закладу торгівлі, які відображають надходження, оприбуткування та реалізацію досліджуваних товарів (товарні звіти, товарна книга, товарні та касові чеки, накладні на відпуск товарів лотками, кіоскам, торговельним яткам, які торгують від цього закладу торгівлі, касові звіти, документи, що оформляють реалізацію товарів за безготівковим розрахунком, контрольні касові стрічки для виявлення підробок, виправлень, розбіжностей в однотипних записах зазначених документів;

– оглянути касовий апарат у присутності спеціаліста для виявлення, чи залишилися на його механізмі сліди механічного втручання у зміну показників лічильника; провести опитування працівників закладу торгівлі, водіїв, експедиторів, які доставляли товар, їх знайомих, родичів, сусідів про порядок відпуску, реалізацію товарів, оформлення документів, вивезення

та доставку товарів, про спосіб життя, знайомства та з інших питань, які виникнуть у процесі з'ясування та перевірки вищезгаданих фактів;

– у разі відкриття кримінального провадження (кримінальної справи) звернутися до слідчого (детектива) з клопотанням про призначення товарознавчої та криміналістичної експертизи для встановлення маркування товару, підтвердження факту підробки на документації, проведення обшуку у підозрюваній особі за місцем її проживання для виявлення цінностей, які набулі кримінальним протиправним шляхом, документів, записів, що свідчать про реалізацію необлікованих товарів через заклад торгівлі.

У випадку встановлення факту розкрадання шляхом використання різниці у цінах та складанні підроблених документів на переоцінку товарів вважаємо, що власникові або керуючому закладу торгівлі насамперед слід з'ясувати: за якою ціною відпускалися товари магазином до інших магазинів, торгових точок та за якою ціною вони там оприбутковувалися; якщо товари оприбутковувалися за роздрібними цінами, то яким чином вилучалися товарно-грошові надлишки, які створювалися таким шляхом, і як приховувалося за документами вчинене розкрадання; чи здійснювалася у підзвітний період переоцінка товару в залежності від сезону, а якщо здійснювалася, то чи були випадки зменшення або збільшення залишку переоцінених товарів при інвентаризації.

Для вирішення питань, які виникли у процесі аналізу зазначеної ситуації, власник магазину (керуючий):

а) організує проведення ревізії та доручає ревізорам: провести звірку документів постачальника на постачання товарів та документів на їх оприбуткування в закладі торгівлі для виявлення, коли, яку кількість та за якою ціною постачальник поставив товари і за якою ціною оприбутковувалися товари закладом торгівлі;

б) проводить контрольне звірення товарів, ціни на які змінювалися залежно від пори року: аналізує рух переоцінених товарів для виявлення фактів їхньої фальшивої переоцінки;

в) оглядає документи на відпуск, отримання та повернення товарів, а також на їх оприбуткування (дові-

реності, накладні, рахунки, фактури, рахунки на оплату за доставлені товари тощо). Так, огляд журналу реєстрації довіреностей та самих довіреностей дає змогу встановити, коли, кому та для отримання яких товарів видавалися довіреності. У свою чергу це дозволить встановити, що довіреності були вже давно використані, а товари за ними отримані до підзвітного періоду;

г) опитує працівників свого магазину, які отримують товар, вантажників, експедиторів, водіїв, працівників складу (бази) закладу торгівлі, що поставляє товари, та інших осіб, які мають безпосереднє відношення до доставки товарів до його закладу торгівлі, з відомих їм фактів недовозу товарів, чи були випадки продажу цінних товарів безпосередньо зі складу (бази) підприємства оптової реалізації товарів; справжньої переоцінки товарів;

г) у випадку відкриття кримінального провадження (кримінальної справи) доцільно звернутися до слідчого (детектива) з клопотанням про призначення криміналістичної експертизи для виявлення фактів підчисток, виправлень та дописок у документах. Зокрема, криміналістична експертиза допоможе слідчому (детективу) встановити справжню дату видачі довіреностей, у випадку коли старі дати було знищено.

д) клопотати перед правоохоронними органами про проведення оперативно-розшукових заходів для встановлення місця перебування осіб, які купували товари в магазині, та щодо проведення подальшого допиту останніх про ціну товарів, що купувалися;

е) клопотати про проведення повторної ревізії (інвентаризації) переоцінених товарів з дорученням ревізору порівняти отримані дані з матеріалами попередньої перевірки (інвентаризації), яку провів власник (керуючий).

У якості **висновку** з досліджуваного питання зазначимо, що зважаючи на наявність недоліків у цій сфері економіко-правової та торговельної діяльності вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть розв'язанню проблемних питань на цьому напрямку.

Бібліографічний список:

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 19.12.2022).
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 (редакція станом на 01.01.2020). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.12.2022).
3. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131 (редакція станом на 05.01.2022). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.12.2022).
4. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44 ст. 356 (редакція станом на 10.10.2022). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.12.2022).
5. Кодекс законів про працю України. Затверджено Законом України № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375 (редакція станом на 11.12.2022). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.12.2022).

References:

1. Wikipedia. Free encyclopedia. Available at: <https://uk.wikipedia.org> (accessed: 19.12.2022).
2. Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1996, No. 30, Article 141 (edition as of 01.01.2020). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (accessed: 19.12.2022).
3. Criminal codex of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2001, No. 25-26, Article 131 (edition as of 05.01.2022). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (accessed: 19.12.2022).
4. The Civil Code of Ukraine. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2003, No. 40-44, Article 356 (edition as of 10.10.2022). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (accessed: 19.12.2022).
5. Labor Code of Ukraine. Approved by the Law of Ukraine No. 322-VIII dated 10.12.71 of the State Government, 1971, addendum to No. 50, Art. 375 (edition as of 11.12.2022). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (accessed: 19.12.2022).

Стаття надійшла до редакції 16.02.2023